

такою щирістю – власним характерним станом очей, міміки, загалом постаті, диригент зобов'язаний заразити хористів.

Принцип індивідуалізації навчання передбачає врахування виключно індивідуальних особливостей студента – майбутнього диригента. Цьому сприяють умови індивідуальної форми занять. Спів, співацьке дихання, артикуляція, зібраність звуку, розвиток музичного слуху, інтонування у зонно-натуральному строї тощо отримують нові перспективи для подальшого розвитку музичних здібностей студента на відміну від умов колективного співу у хоровому класі. Хорознавчий аспект окреслених проблем у розвитку індивідуальності майбутнього хормейстера теж повинен вирішуватися в умовах індивідуальних занять в процесі вивчення творів під пильною увагою викладача.

Реалізація даного принципу стосується також врахування анатомічних особливостей студента (зріст, фактура, довжина рук, рухливість або недостатня рухливість суглобів, ширина плечей і допустима відстань між кистями в різних площинних значеннях тощо) для постави диригентського апарату і його комфортного функціонування. Все це потребує пильного контролю викладача і налагодженого самоконтролю студента.

Варто зауважити, що навчання диригування стає результативнішим, якщо дотримання наведених принципів здійснюється постійно з самого початкового етапу навчання, коли процес будується на виконанні елементарних рухів так званої диригентської гімнастики.

Література

1. *Ержемский Г.Л.* Психология дирижирования. – М.: Музыка, 1988. – 78 с.
2. *Канерштейн М.М.* Вопросы дирижирования. – М.: Музыка, 1965. – 220 с.
3. *Колеса М.Ф.* Основы техники диригування. – К.: Музична Україна, 1981. – 204 с.
4. *Ніколаєнко П.М.* Програма спецкурсу «Методика викладання хорового диригування» для спеціальності №-030500 – «Музика і художня культура». – К.: УДПУ, 1996. – 24 с.
5. *Ольхов К.А.* Вопросы теории дирижерской техники и обучения хоровых дирижеров. – Л.: Музыка, 1979. – 197 с.
6. *Сивизьянов А.С.* Проблема мышечной свободы дирижера хора. – М.: Музыка, 1983. – 53 с.

УДК 78.071.2:78.087.681

Скрипець С.В.

СТИЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗИЧНОГО КЕРІВНИКА ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ І ПАРАМЕТРИ

В работе рассмотрены различные стили руководства хоровым коллективом. Их анализ позволил выделить основные характеристики, необходимые для руководства детским хором.

Ключевые слова: музыкальный руководитель, детский хор, профессиональная деятельность.

Проблема естетичного виховання учня, розвиток його творчих здібностей є одним з основних завдань музичної педагогіки. У кожного учня є «творче ядро», але внаслідок зовнішніх і внутрішніх причин воно розвивається різною мірою і в різних галузях. Таким чином, творчий потенціал особистості дитини потребує постійного розвитку, «шліфування», цілеспрямованості, оскільки виховання у своїй послідовності – це незворотний процес, а тому помилки виховання практично виправляти неможливо.

У зв'язку з цим актуалізується проблема професійної орієнтації музичного керівника у роботі з дитячим хоровим колективом. Його творча діяльність включає багато аспектів: психологічний, педагогічний, виконавський, культурологічний. Майбутній керівник хору повинен володіти широким професійним кругозором, технічною і художньою майстерністю,

а, головне, бути щиро захопленим, щоб передати дітям любов до музики і розвинути їхні творчі здібності. Аби успішно викладати, необхідно, передусім, мати відповідні знання та вміння. Чим більше їх у педагога, тим вільніше він володіє ними, тим вищою є його кваліфікація. Загальна культура і освіченість педагога-музиканта значною мірою залежать від широти кругозору і якості знань з гуманітарних предметів. Отже, відзначимо, що важливою функцією педагогічної професії є передача знань своїм учням і навчання їх різним видам музичної діяльності. Для майбутнього музичного керівника визначальною є функція організатора, бо від неї залежить подальша успішність його диригентської діяльності. Відповідно йому потрібно знати закономірності пізнавальної діяльності, психофізичного і музичного розвитку дітей а також володіти специфічними властивостями, які дають змогу впливати на великий колектив. Організаторські якості повинні бути розкриті у майбутнього музичного керівника хору вже в процесі навчання.

Фахова підготовка й особистісні якості в педагогічній професії перебувають у нерозривній єдності. Відомо багато прикладів, коли талановиті та ерудовані музиканти не могли досягти переконливих результатів у педагогічній роботі, тоді як музиканти, що мали менші можливості, здійснювали успішну педагогічну діяльність. О. Олексюк [3] стверджує, що спеціальні музичні здібності сприяють успішному виконанню професійної діяльності лише тоді, коли добре розвинені духовні здібності (творча уява, інтуїція, ідентифікація тощо). Отже, ефективність керування дитячим хором зумовлюється, передусім, рівнем професійної підготовки музичного керівника, правильним тлумаченням важливих принципів загальної і музичної педагогіки, особистісними властивостями і якостями хормейстера, інтенсивністю творчої і педагогічної самореалізації музичного керівника в процесі керування колективом.

Професійні якості музичного керівника проявляються в ході керівництва хоровим колективом. Саме вони визначають стиль керування дитячим хором. Залежно від індивідуально – психологічних властивостей (певного типу темпераменту, розумових здібностей, рис характеру, ступеня інтроверсії – екстраверсії, рівня нейротизму) і педагогічного досвіду хорові диригенти можуть визначити для себе найбільш прийнятну професійну позицію, обравши той чи інший стиль керування хором. Як відзначає Т.Смирнова [6], під стилем керування розуміють стійку систему способів, методів і прийомів впливу музичного керівника на колектив. Визначають декілька типових стилів керування дитячим хором: ліберальний, авторитарний, емоційний і творчий. Від них залежать художній, педагогічний, психологічний, організаційний впливи музичних керівників на творчий колектив.

Ліберальному стилю керування властива недостатня ефективність педагогічного впливу, що обумовлено або неналежною професійною компетентністю, або специфічними властивостями характеру і темпераменту диригента. Відповідно спостерігається формальний підхід до підбору репертуару, немає перспективного планування творчого зростання дитячого колективу. Через це ціннісні орієнтації учасників хору формуються під впливом настанов музичного керівника. Неспроможність керівника цього типу використовувати засоби виховного впливу для організації дозвілля учнів у позашкільних формах роботи збіднює програму їх морально-естетичного розвитку. Значною перешкодою в керуванні колективом може бути й брак артистизму при роботі з дітьми. Артистизм має бути не тільки в концертному виконанні, а й у репетиційній роботі, оскільки він є стимулюючим фактором впливу на психіку дитини.

Таким чином, із розглянутого вище випливає, що керівники ліберального стилю керування через індивідуально-психологічні особливості, а також життєві стереотипи, що склалися, часто не схильні до продуктивної діяльності в процесі керування дитячим колективом.

Авторитарний стиль керування, притаманний музичним керівникам, характерними рисами особистості яких є енергійність, цілеспрямованість, творче честолюбство, воля в досягненні поставленої мети. Керівники такого типу є емоційними, активними,

комунікабельними. Проте такі якості більшою мірою проявляються під час спілкування з учасниками хору, ніж у художньому і педагогічному впливові на хор. Сценічному втіленню хорових творів під керуванням таких диригентів властива точність, канонічність, чітке дотримання вказівок автора, проте їм бракує щирості, натхненності, масштабності музичного мислення, художньої уяви, творчої оригінальності, витонченості і гнучкості. Таке виконання не завжди зачіпає внутрішній світ слухачів; воно вражає часто технічними знахідками, але залишає душу і серце байдужими. В цьому разі виникає небезпека, що дитячий хор перетвориться в «хор-сольфеджіо», втративши жвавість і щирість, властиву дітям. Так, за влучним висловом Гете, музика, яка «перетворюється в дидактику або опис, є холодною» [1, 4]. Авторитарні форми, методи і способи керівництва не спираються на музичну обдарованість, педагогічний такт, знання художньо-творчої природи дитячого хорового виконавства. Тому потрібно визнати, що авторитарні риси характеру музичного керівника (силовий тиск, змушування до чогось, надмірний, вольовий вплив) не завжди є ефективними засобами впливу на дитячий колектив.

Емоційний стиль керівництва, на відміну від попереднього, немає розумного конструктивного начала, для якого характерне планування репетиційної і концертної діяльності хорового колективу. Музичні керівники цього типу натхненні і виразні; їм притаманні прагнення до високохудожньої інтерпретації хорових творів, образність мислення й артистизм у репетиційній і концертній роботі. Але їхні вимоги до колективу перевищують рівень технічних, вокально-хорових і творчих можливостей учасників дитячого хору. Крім того, під час репетицій музичні керівники не здатні досягати намічених цілей і вирішувати необхідні технічні завдання. В концертному виконанні такий диригент іноді різко може змінити трактування твору, відпрацьоване в репетиційний період. Це особливо небезпечно при керуванні дитячим хором, оскільки недосвідчені співаки втрачають звичні вокально-хорові відчуття. Розглянутий тип керування хором часто властивий молодим хормейстерам, зокрема в початковий період їхньої професійної діяльності. Найбільш поширеною помилкою музичних керівників емоційного стилю є одноманітність репертуару. Відтак перевага віддається творам підвищеної образно-емоційної напруги, що обмежує розвиток виконавських можливостей дитячого хору. Надалі, поступово набуваючи виконавський досвід, такі хормейстери розширюють сферу образно – художніх уподобань і удосконалюють стилістику репертуару.

Найефективнішим все ж таки слід визнати творчий стиль керівництва хоровим колективом. За таким стилем найкращі властивості ліберального, авторитарного й емоційного способів керування перебувають у раціональній пропорції. Головною рисою творчого стилю керування є прагнення до неперервного педагогічного пошуку, потреба в творчості, доповнені активною емоційною енергією. Цьому типу музичних керівників не притаманна «домінантність» лише одного процесу (мислення, логіки, відчуття або емоцій). Педагогічний вплив таких музичних керівників здійснюється, передусім, через спілкування, завдяки якому формується сприятлива атмосфера і творчий мікроклімат у дитячому колективі. Музичні керівники творчого типу здатні стимулювати емоційний тонус виконавців через художні засоби впливу, які включають образну мову, виразний вокальний показ, інструментальне відтворення творів, ігрові форми репетиційної роботи. Основний принцип діяльності таких диригентів – єдність творчих і моральних процесів. Ось чому музичних керівників творчого типу відрізняє логіка педагогічного впливу на учасників хору, що проявляється в аналізі і прогнозуванні творчих результатів хорового колективу. При цьому враховуються індивідуально-психологічні, психофізіологічні особливості дітей, рівень їхньої загальної і музичної культури. Такий диригент послідовно вибудовує «ідеальну» модель творчої взаємодії між ним і вихованцями, між виконавцями всередині колективу. Він творчо формує «середовище буття», яке ґрунтується на бездоганному художньому авторитеті керівника і поважному ставленні до кожної дитини, розкриває її творчий і особистісний потенціал. Під час спілкування музичні керівники творчого типу часто використовують метод переконання, як найефективніший в умовах педагогічного

керівництва художнім колективом, добиваючись при цьому довіри, поваги і щирої любові учасників хору. В концертній діяльності диригенти цього типу відрізняються натхненно – емоційним підходом до керування хором. Це проявляється в швидкій зміні емоцій, у виразній міміці та яскравих диригентських жестах, артистичній волі і розкутості.

Проте, як засвідчує практика, викладені вище стилі керування в чистому вигляді трапляються досить рідко. В професійній діяльності кожного музичного керівника найчастіше проявляються елементи різних стилів керування хором. Їх поєднання у роботі диригента свідчить про наявність у нього індивідуального стилю. Тому досвід хорового виконавства, а також видатних хормейстерів доводить необхідність і доцільність поєднання в діяльності хорового диригента комплексу найбільш дієвих методів, властивих кожному із перелічених вище стилів керування.

Отже, можна зробити висновок, що стиль керування хоровим колективом здебільшого є неповторним, тобто таким, що обумовлюється особистістю музичного керівника, його психологічними властивостями, індивідуальністю, рисами характеру, педагогічними і художніми поглядами. Висока виконавська культура, організаційні здібності, широкий кругозір, образність мислення, позитив в усьому, доброзичливість, комунікабельність - це ті якості музичного керівника, які є запорукою успішної творчої роботи з дитячим хором. Безперечно, обираючи професію диригента-хормейстера, молодий музикант повинен мати задатки певних властивостей особистості і якостей характеру, які у подальшому можуть вдосконалюватися і розвиватися. Саме індивідуальна неповторність і своєрідність творчого образу диригента є стратегічною метою навчання в диригентсько-хоровому класі. Це потребує цілеспрямованого розвитку комунікативних, перцептивних, емоційно-вольових та інтелектуальних здібностей майбутнього музичного керівника.

Насамперед, диригент-початківець повинен розуміти: щоб досягти успішної творчої роботи, він має вміти спілкуватися, тобто бути комунікабельним. Характеризуючи структуру спілкування, в ній виділяють три взаємопов'язані сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну. Найбільш повне визначення функцій спілкування дав Б. Паригін [4]. На його думку, спілкування – це складний і багатогранний процес, який може бути одночасно процесом взаємодії індивідів та інформаційним процесом, розкривати ставлення людей один до одного, показувати їхній взаємовплив один на одного, їхнє співпереживання і взаємне розуміння один одного. Комунікативні здібності індивіда передбачають терпимість і стриманість у міжособистісному спілкуванні, тактичність, вміння переконати і зацікавити в творчому процесі. Сфера діяльності музичного керівника дитячого колективу має суспільний характер, оскільки включає відносини не тільки з вихованцями, а й з їхніми батьками та іншими хоровими колективами, зі громадськими організаціями. Це не означає, що диригент повинен порушувати дистанцію в спілкуванні, дозволяючи «панібратство», але здатність до адекватного сприйняття і особиста переконаність значною мірою залежать від його вміння спілкуватися. Саме здатність до спілкування є однією із складових його обдарування.

Варто звернути увагу на те, що для успішного здійснення професійних функцій музичний керівник мусить усвідомити об'єктивні психологічні механізми, які лежать в основі його взаємодії з дитячим хоровим колективом. Свої творчі задуми з хором можна здійснити тільки в разі рівноправного спілкування, причому за активної допомоги всіх його учасників. Майстерність музичного керівника полягає саме в тому, щоб, зберігаючи вимогливість, виховувати в учасниках хорового колективу гуманістичні взаємостосунки. Як зазначає В. Юрченко [9], при переході від імперативно-авторитарного до гуманістичного типу навчально-виховного процесу можливе створення умов для позитивного саморозвитку особистості.

Музичний керівник має володіти здатністю мобільно й адекватно реагувати на різні ситуації, які виникають під час роботи, вмінням формувати і підтримувати групову єдність виконавців, що дуже важливо при роботі з колективом. Водночас слід враховувати і такі якості, як оптимізм, вміння запобігти або безболісно ліквідувати складний конфлікт, зняти емоційну напругу. Невід'ємні складові педагогічної майстерності – підтягнутість і

бадьорість, оптимістичний тон і доброзичливість, тобто мажорні якості. Думки і почуття диригента передаються учням через вираз обличчя, жести, тональність голосу. Крім того, важливими якостями музичного керівника є воля, енергія, активність життєвої і творчої позицій, здатність до переконання, ініціативність і самостійність думок. Ця здатність мала б проявлятися, насамперед, в умінні творчої особистості демонструвати вольові якості, енергію впливу на хоровий колектив.

Отже, музичний керівник має володіти такими специфічними для диригентської професії якостями, як вміння налагоджувати творчий контакт із виконавцями, лаконічно і зрозуміло формувати свої вимоги і побажання, розумно планувати навчальну роботу, економно витрачаючи сили співаків і час, відведений на репетиції. Комунікативні здібності музичного керівника (чутливість, уважне ставлення до особистості кожного учня, здатність до співпереживання, розуміння внутрішнього світу дитини) сприяють більш повній реалізації його творчих спрямувань. Велике значення мають виконавські якості музиканта-хоровика: емоційність, виразність, артистизм, адже диригентська діяльність потребує пластичної і мімічної виразності при передаванні характеру твору, різноманітності інтонацій і відтінків у ньому. Не менш важливими для майбутнього музичного керівника є музична уява і прагнення переводити свої життєві враження на мову музичних образів. Здатність до асоціативного мислення, образність у передачі музичного твору, вміле використання різноманітних порівнянь і метафор дають йому змогу досягти переконливості у виконанні, уникаючи при цьому виснажливості й одноманітності під час репетицій. Тому для керівника дитячого хору вельми важливими є експресивні здібності, своєрідний «талант» яскраво й образно спілкуватися за допомогою слова і невербальних засобів. Образне асоціативне мислення диригента дає йому можливість найскладніші художні поняття зробити доступними для дитячого сприйняття. Художня жвавість і образність мови, виразність і артистизм мають бути невід'ємною частиною хормейстерської діяльності у дитячому колективі.

На основі викладеного вище можна дійти висновку, що створення творчого колективу неможливе без досягнення високого рівня розвитку індивідуальності музичного керівника, його педагогічних здібностей. Отже, особистісний і творчий образ музичного керівника безпосередньо впливає і формує певний виконавський рівень дитячого хору. Успішна і плідна творча діяльність дитячого колективу залежить від сукупності кількох факторів: 1) стиль педагогічного керування має адекватно відповідати загальному психофізичному розвитку дітей; 2) специфіка музичного мислення дитини потребує від педагога варіативного використання різних прийомів і способів у хормейстерській роботі (ігрових, асоціативних, наочно-ілюстративних). Ці прийоми значно полегшують роботу з формування вокально-хорових навичок і дають змогу подати музично-теоретичні знання в доступній для дітей формі; 3) майбутній диригент має розуміти особливості робочого жесту та його вплив на якість вокально-хорової звучності.

У сукупності, залежно від віку дітей, музичний керівник повинен різноманітно і вміло поєднувати в репетиційній формі вербальний, логічний і образно-емоційний вплив. Лише поєднання музичних здібностей, вольових якостей і задатків керівника, здатність захопити і «заразити» творчою ідеєю виконавців, дає музичному керівнику змогу успішно працювати з колективом.

Література:

1. **Бондарь М.А.** Выявление и воспитание эмоционального начала у студента на уроках дирижирования: Научно – методическая работа. – М.: ГМПИ, 1979.
2. **Макаренко А.С.** Избранные педагогические сочинения. – В 2-х т. – М.: Педагогика, 1978.
3. **Олексюк О.М.** Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: Дис... д-ра пед. наук. – К., 1997. – 333 с.
4. **Парыгин Б.Д.** Основы социально-психологической теории. – М.: Мысль, 1971.

5. *Сергеев К.К.* Общая психология как наука. – Херсон, 1995. – 273 с.
6. *Смирнова Т.А.* Вища диригентсько-хорова освіта в Україні: минуле і сучасність. – Харків: Константа, 2002. – 256с.
7. *Станкин М.М.* Профессиональные способности педагога. –М.: Флинта, 1998.
8. *Ушинский К.Д.* Педагогические сочинения. - В 6т. – М.: Педагогика, 1990. – Т.5
9. *Юрченко В.М.* Про системний підхід до гуманізації навчання // Праці міжнародн. науково-практичного семінару «Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти» (28-30 березня 1996р.) – Київ-Рівне: АПИ України. – 1997. –С.3-8.

УДК 378.14:37.036

Шикиринська О.А.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В статье рассматриваются основные тенденции художественного образования в условиях гуманизации высшей школы, раскрывается содержание эстетической подготовки будущего учителя младших классов как неотъемлемой составляющей его общей профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональное образование, подготовка учителя младших классов, художественно-эстетическое образование.

В умовах оновлення соціально-економічного, науково-технічного та духовного життя держави зростають вимоги до рівня фахової підготовки вчителя початкових класів, який передусім поєднує в собі риси педагога й музиканта, філософа й психолога, культуролога й мистецтвознавця. Такий учитель покликаний наповнити життєдіяльність молодших школярів образами різних видів мистецтва, їх красою впливати на формування свідомості та самосвідомості, забезпечувати духовне становлення особистості.

Процес формування художньо-естетичної культури підростаючого покоління, як вагомої складової загальної культури особистості, набуває в умовах розвитку національної освіти пріоритетного значення.

На вищі навчальні заклади покладається особлива відповідальність за підготовку майбутніх учителів початкових класів, від яких залежить не тільки виховання і навчання дітей, а й розвиток їх естетичних, моральних, національних уподобань і переконань. Надзвичайної ваги у цьому контексті набуває **художньо-естетична складова фахової підготовки** студентів, у процесі якої відбувається оволодіння знаннями теоретичних та практичних основ вікових закономірностей художнього розвитку дітей молодшого шкільного віку, історико-теоретичними знаннями у галузі мистецтва та навичками художньо-творчої діяльності, що забезпечить високу ефективність професійної діяльності майбутніх вчителів початкових класів.

Питання професійного становлення майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу постійно знаходяться в полі зору провідних науковців як минулого, так і сучасності. Проблема готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності широко висвітлюються у межах філософії, психології, педагогіки (О.Дубасенюк, З.Зеєр, О.Мороз та ін.) Аналіз останніх психолого-педагогічних наукових праць засвідчує зростання інтересу до ролі мистецтва у формуванні особистості майбутнього вчителя. Наприклад, дослідження Г.Балла, І.Зязюна, Л.Масол, О.Олексюк, В.Орлова, О.Рудницької, Г.Тарасенко та ін. зосереджені на вивченні механізмів формування загальної, професійної та художньо-естетичної культури майбутніх педагогів. Удосконалення педагогічної майстерності та розвиток творчої особистості педагога в ході художньо-творчої діяльності у своїх працях досліджували Б.Брилін, Н.Гузій, В.Загв'язинський, В.Кан-Калик, Н.Кичук, С.Сисоєва, Р.Шакуров та ін. Питання художньо-педагогічної підготовки студентів педагогічних вузів